

УДК 341.234

Невара Л. М.*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ МОВ АБО МОВ МЕНШИН В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

В статті автор аналізує низку законодавчих актів, прийнятих після ратифікації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Значну увагу в Україні було приділено приведенню національного законодавства у сфері забезпечення мовних прав національних меншин у відповідальність до європейських стандартів. Україна створює умови для рівноправного розвитку та активної участі представників різних національностей в соціально-економічному, політичному та духовно-культурному житті держави.

Ключові слова: національне законодавство, мовні меншини, мова національних меншин, національні меншини, регіональна мовна група.

The author analyzes a number of legislative acts adopted after the ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages. Considerable attention was paid to Ukraine to bring national legislation in the field of linguistic rights of national minorities in accordance with European standards. Ukraine creates the conditions for equitable development and active participation of representatives of the various nationalities in the socio-economic, political, spiritual and cultural life of the State.

Key words: national legislation, linguistic minorities, language minorities, ethnic minorities, regional language group.

В статье автор анализирует ряд законодательных актов, принятых после ратификации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств. Значительное внимание в Украине было уделено приведению национального законодательства в сфере обеспечения языковых прав национальных меньшинств в соответствие к европейским стандартам. Украина создает условия для равноправного развития и активного участия представителей различных национальностей в социально-экономической, политической и духовно-культурной жизни государства.

Ключевые слова: национальное законодательство, языковые меньшинства, язык национальных меньшинств, национальные меньшинства, региональная языковая группа.

У процесі демократичного державотворення, формування громадянського суспільства, необхідності реформування особливої ваги й актуальності набувають питання регулювання і гармонізації мовних відносин в правовій системі України.

* здобувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Мицик В. В.

Розуміючи делікатність мовного питання, необхідно виважено підходити до завдань регулювання мовних відносин, правового забезпечення вільного розвитку мов національних меншин, що проживають на території України. Закономірно постає необхідність зміцнення позицій і підтримки усіма громадянами незалежно від їхньої національності і рідної мови. Адже кожна з національних мов виконує у суспільстві, передусім, консолідуючу та об'єднувальну функції. Це одна із домінант державної мовної політики, яка покликана сприяти збереженню міжнаціонального миру й злагоди в суспільстві, бути його стабілізуючим чинником. [1].

Світовий досвід переконує, що культурна і мовна єдність представників різних національностей – це одна з найважливіших умов стабільного існування держав у сучасних умовах.

Найголовнішим завданням України як правової, демократичної, соціальної держави, що обрала шлях до інтеграції в європейське співтовариство є усунення чинників міжнаціональної напруженості й конфліктів, а також створення атмосфери терпимості щодо представників мовних меншин.

Протягом часу, що минув з моменту ратифікації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, значну увагу в Україні було приділено приведенню національного законодавства у сфері забезпечення мовних прав національних меншин у відповідальність до європейських стандартів. Україна створює умови для рівноправного розвитку та активної участі представників різних національностей в соціально-економічному, політичному та духовно-культурному житті держави, які спільно з українцями становлять єдину етнонаціональну структуру суспільства.

Відповідно до ст. 2 Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [2], Україна зобов'язується застосувати положення частини II до регіональних мов або мов меншин, які проживають на її території і визначені у Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов і мов меншин» [3]. На виконання ст. 2 зазначеного Закону в Україні застосовується положення Хартії до мов таких національних меншин: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдовської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської.

У преамбулі до Конституції України зазначено, що український народ – це громадяни України всіх національностей. Право на вільне використання мов національних меншин закріплене в ст. 10 Конституції, яка гарантує вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

За ст. 11 Конституції України: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [4].

Згідно з п. 1 ст. 15 Закону України «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права [5].

Створення атмосфери терпимості щодо представників мовних меншин, а також усунення чинників міжнаціональної напруженості є найголовнішим завданням України як правової, демократичної, соціальної держави, що обрала шлях до європейської інтеграції.

Основним документом для України, який містить мовні європейські стандарти та принципи спеціального характеру є Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 1992 р., ратифікована Україною 19. 09. 2005 р., та набула чинності 1. 02. 2006 року.

Після ратифікації Хартії, Україна приділяє значну увагу приведенню національного законодавства у сфері забезпечення мовних прав національних меншин у відповідність до європейських стандартів. Відповідно до п. 1 ст. 9 Конституції та п. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

Проблема мовних прав в Україні є однією з найактуальніших, навколо якої ведуться гострі дискусії серед всіх верств населення, а також, насамперед, серед фахівців, політиків, правників. За даними 2012 року населення України складає 45,6 млн. осіб, з яких понад 10 млн. представники інших національностей. Серед найчисельніших етнічних груп України, які налічують понад 100 тис.: росіяни (біля 8 млн.), білоруси (біля 280 тис.), молдавани (біля 260 тис.), кримські татари (біля 250 тис.), болгари (204 тис.), угорці (157 тис.), поляки (144 тис.), румуни (150 тис.), євреї (103 тис.) [6]. За даними останнього Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Україні мешкають представники 130 національностей [1, с. 8-17]. Така ситуація історично призвела до багатомовності в країні, яка вимагає чіткого правового врегулювання.

Законодавство України про мови складається з положень Конституції України, Декларації прав національностей України, законів України:

- «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин» – ратифіковано 15 травня 2003 р. [3],
- «Про національні меншини в Україні» – прийнято 25 червня 1992 р. [7],
- «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин» – ратифіковано 9 грудня 1997 р. [8],
- «Про засади державної мовної політики» – прийнято 3 липня 2012 р. [9].

та інших законів України, а також міжнародних договорів, що регулюють питання використання мов, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Частиною 1 статті 24 Конституції України встановлено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Згідно статті 53 Конституції громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Відповідно до ч. 2 ст. 22 «Кодексу законів про працю» будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору залежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду і характеру занять, місця проживання не допускається [10].

Також, ст. 7 Закону України «Про освіту» [11] встановлено, що мова освіти визначається Конституцією України та Законом України «Про засади державної мовної політики».

3 липня 2012 року Верховною Радою України був ухвалений Закон України «Про засади державної мовної політики», який відповідає положенням Конституції України, Декларації прав національностей, Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», визначає невід'ємне право кожної людини вільного використання мов у приватному і суспільному житті відповідно до принципів, проголошених у Міжнародному пакті Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права, та духу Конвенції Ради Європи про захист прав і основоположних свобод людини.

В Законі зазначається, що тільки вільний розвиток і рівноправність усіх національних мов, висока мовна культура є основою духовного взаєморозуміння, культурного взаємозбагачення і консолідації суспільства.

Також, Закон визначає завдання державної мовної політики: регулювання суспільних відносин у сфері всебічного розвитку і вживання регіональних мов або мов меншин та інших мов, якими користується населення країни в державному, економічному, політичному і громадському житті, міжособовому та міжнародному спілкуванні, охорону конституційних прав громадян у цій сфері, виховання шанобливого ставлення до її мови і культури, зміцнення єдності українського суспільства.

Важливим є, перш за все, визначення мети в цих документах. Головною метою Хартії є культурний розвиток. «Хартія призначена захищати регіональні мови або мови меншин і сприяти їм як частині європейської культурної спадщини, що знаходиться під загрозою. З огляду на це, вона містить не лише недискримінаційні положення стосовно використання цих мов, але й передбачає заходи, спрямовані на їхню активну підтримку. Метою Хартії є також, наскільки це можливо, використання регіональних мов або мов меншин в сфері освіти й у засобах масової інформації, в судах та адміністративних установах, в економічному та соціальному житті, в культурній діяльності. Лише у такий спосіб ці мови можуть отримати компенсацію там, де це є необхідним, за несприятливі умови їхнього існування в минулому, лише так вони можуть бути збереженими та розвиватися як жива грань європейської культурної ідентичності» [2, с. 5].

Більшість держав-учасниць Хартії саме таким чином сприймають ці положення. Наприклад, у Норвегії такими мовами визнані саамська мова (чотири її різновиди) та мова квенів (яка дійсно знаходиться у критичному стані). Визнані мови меншин у Швеції – саамі, фінська, меянкіелі (торнедальська фінська). У Великій Британії: валійська, шотландська-гальська, ірландська.

В Україні питання вирішується саме таким шляхом. У Законі «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин» Положення Хартії застосовується до мов 13 національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської [3, п. 2]. А ст. 7 Закону України «Про засади державної мовної політики» визнає вже 18 регіональних мов або мов меншин: російська, білоруська, болгарська, вірменська, гагаузька, ідиш, кримськотатарська, молдавська, німецька, новогрецька, польська, ромська, румунська, словацька, угорська, русинська, караїмська, кримчацька. Додаються вірменська, новогрецька, ромська, русинська, караїмська та кримчацька.

Дія Закону поширюється на території де проживають носії регіональної мови, кількість осіб яких становить 10 відсотків і більше чисельності її населення. В окремих випадках за рішенням місцевої ради, такі заходи можуть застосовуватися до мови, регіональна мовна група якої становить менше 10 відсотків населення відповідної території [9, п. 3 ст. 7].

Можемо констатувати, що умови передбачені в Законі для визначення «певної кількості осіб, яка виправдовує здійснення різних охоронних і заохочувальних заходів передбачених у Хартії» відповідає європейським стандартам.

Законом гарантується право споживати інформаційну продукцію засобів масової інформації будь-якою мовою, забезпечується створення умов для розповсюдження інформації різними мовами і вільного вибору мови її споживання. Основні напрями державної підтримки засобів масової інформації визначаються Законом України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [12], в якому у ч.1

ст. 3 стверджується, що засобам масової інформації для дітей та юнацтва, спеціалізованим науковим виданням, що видаються науковими установами та навчальними закладами не нижче третього рівня акредитації, і засобам масової інформації, які цілеспрямовано сприяють розвитку мов та культури національних меншин України, а також періодичним виданням літературно-художнього напрямку надається державна адресна підтримка.

Потрібно зазначити, що застосування мов у сфері культури гарантується Конституцією України та визначається статтею 23 Закону України «Про засади державної мовної політики». Згідно статті 23 Закону держава, підкреслюючи важливість міжкультурного діалогу і багатомовності, дбає про розвиток україномовних форм культурного життя, гарантує вільне використання регіональних мов або мов меншин у сфері культури, невтручання у творчу діяльність діячів культури і забезпечує реалізацію прав і культурних інтересів усіх мовних груп в Україні.

Положення про мови міститься також у Законі України «Про культуру» № 2778-VI від 14 грудня 2010 року [13]. Цей Закон визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них.

Пріоритетність державної політики у сфері культури становить створення умов для розвитку культури української нації, корінних народів та національних меншин України [13, ст. 4], держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування державної мови у сфері культури, гарантує вільне використання мов усіх національних меншин України [13, ст. 5, п. 2]. Громадяни України мають право на збереження, розвиток, пропагування культурної, мовної самобутності, традицій, звичаїв та обрядів [13, ст. 6, ч. 6].

У п.1 Гаазьких рекомендацій з прав національних меншин про освіту зазначається: «Право осіб, які належать до національних меншин, на збереження своєї самобутності може бути повністю реалізоване тільки тоді, коли вони добре оволодіють своєю рідною мовою у процесі навчання» [14]. Державна мовна політика у галузі освіти національних меншин передбачає створення однакових можливостей для всіх громадян незалежно від їхніх релігійних переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак в економічній соціальній, політичній та культурних сферах.

В Україні реалізується стратегія розвитку освіти, визначена Національною доктриною розвитку освіти, затверджена Указом Президента України від 17. 04. 2002 року: «Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є також забезпечення освітніх потреб національних меншин» [15, п. 2].

Чинним законодавством України передбачається захист прав національних меншин, в тому числі на освіту, шляхом укладення міжурядових та міжвідомчих угод.

У ст. 6 Рамкової конвенції про захист національних меншин зафіксовано: «Сторони заохочують атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживають заходів для поглиблення взаємоповаги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, що проживають у межах території Сторін, незалежно від етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності цих осіб, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації» [16].

В Україні навчання національних меншин здійснюється мовами національних меншин і державною мовою. Вільний вибір мови навчання є невід'ємним правом громадян України.

На виконання статті 2 Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов і мов меншин» та з метою якнайповнішого задоволення потреб національ-

них меншин в Україні в галузі навчання, виховання, загальнокультурної підготовки Міністерство освіти і науки України спільно з Державним комітетом України у справах національностей та міграції розробили та затвердили Типове положення про культурно-освітній центр національних меншин України [17]. Цей Центр діє як позашкільний навчальний заклад, що сприяє задоволенню культурно-освітніх потреб національних меншин України і має завдання: вивчення рідної мови, літератури, історії, географії, народознавства, писемної творчості; ознайомлення з культурною спадщиною, національними традиціями, звичаями, культурою та побутом свого народу; виховання патріотизму та любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей націй і народів. В Україні застосовуються положення Хартії до мов таких національних меншин: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдовської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської.

Напрямок сучасної політики і стратегії нашої держави спрямований на подальшу розбудову національної освіти, трансформацію та інтеграцію освітньої системи у європейське та світове співтовариство. Передусім така законодавча база гарантує вільний розвиток національних меншин, стимулює їхнє прагнення зберігати етнічну самобутність, діяти на благо незалежності України.

Список використаних джерел

1. Пилипенко Т. І. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: теорія і практика імплементації в Україні. Л. : Світ, 2007 – 144 с.
2. European Charter for Regional or Minority Languages and explanatory report. – Strasbourg: Council of Europe publishing, 2000. – 64.
3. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 30, ст. 259). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/802-15>.
4. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>.
5. Закон України «Про міжнародні договори України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 50, ст. 540). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
6. Мицик В. В. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин та правові засади державної мовної політики України. // Український часопис міжнародного права. Спецвипуск: Права людини, 2013. К. : «Фенікс». – с. 169-174.
7. Закон України «Про національні меншини в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 36, ст. 529). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.
8. Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 14, ст.56) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/703/97>.
9. Закон України «Про засади державної мовної політики». (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 23, ст.218). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.
10. Кодекс законів про працю. Документ 322-08, поточна редакція – Тлумачення від 15.10.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
11. Закон України «Про освіту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.edu->

- law.org.ua/2009/11/zako№-ukrai№y-pro-osvitu.html.
12. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 50, ст. 302) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.
  13. Закон України «Про культуру» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 24, ст. 168). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
  14. Гаазькі рекомендації з прав національних меншин на освіту. Фундація міжнародних відносин, жовтень, 1996. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/gaazki_recommendations1996.pdf.
  15. Указ Президента України Про Національну доктрину розвитку освіти від 17 квітня 2002 року № 347/2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
  16. Рамкова конвенція про захист національних меншин Страсбург, 1 лютого 1995 року. Ратифікація від 09.12.1997. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_055.
  17. Наказ 06. 10. 2004 р. № 778/49 «Про затвердження Типового положення про культурно-освітній центр національних меншин України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1352-04>.